

Ferdinand I. Coburg – ornitologické črievky*

Ferdinand I. Coburg – ornithological fragments

Peter URBAN

Katedra biológie a ekológie, Fakulta prírodných vied UMB, 974 01 Banská Bystrica, Slovensko;
Peter.Urbán@umb.sk

*In February 2011 we remembered 150th anniversary when Ferdinand I. Coburg (*1861 – † 1948), former Tsar of Bulgaria, was born. He studied mainly botany, entomology and ornithology. As a Bulgarian tsar, founded the Sofia ZOO (1888) and the National Museum of Natural History in Sofia (1889). From 1889 to 1892 he personally identified and arranged the bird specimens and their collections. He attended also some expeditions (research journeys) in south America, Africa and Europe. He always studied the birds of all sites, he visited. In this paper are summarised his ornithological activities.*

„Od mojej najrannejšej mladosti naplňala nekonečná škála foriem a farieb v živočíšnej a rastlinnej ríši moju myseľ obdivom a nadšením a vzbudila vo mne želanie, preniknúť skúmavým okom do tajomstiev a záhad prírody. Odvtedy som nielen úprimným priateľom prírody, ale stal som sa aj horlivým pozorovateľom prírodného diania a čulým obdivovateľom prírodných vied, obzvlášť vedy biologickej. Oddych a povznesenie som hľadal súčasne v štúdiu prírody, vo výskume, v pozorovaniach a v zbierkach.“

„Príroda je práve preto taká krásna, lebo je nevyspytateľná.“

Ferdinand Coburg

Úvod

Bývalý bulharský cár Ferdinand I. Coburg (Ferdinand Maximilian Karl Leopold Maria von Sachsen-Coburg-Gotha) (*1861 – †1948) bol všestrannou, no rozporuplnou osobnosťou. Patril k najkurióznostiam postavám európskych

panovníckych rodov. „Vzdelaný estét, katolík, okultista, bisexuál, prefikovaný politik, ale aj uznávaný prírodovedec, zberateľ“ (Hykisch 2007).

Na Slovensku ho v nedávnej minulosti zámerne ideologicky vykresľovali v negatívnom svetle (napr. Mňačko 1963, Koška 1978). Až po roku 1990 sa aj u nás objavili cenné publikácie a práce, ktoré približujú jeho život a osobnosť (napr. Holec 2001a, b, Hykisch 2006, Hlodák 2009). Záslužnú činnosť vykonáva Múzeum vo Svätom Antone filmovým projektom Po stopách Ferdinanda Coburga, resp. Panovník prírodovedec i sériou štúdií o ňom i ostatných Coburgovcoch a Koháριοvcoch v obnovenom Zborníku múzea vo Svätom Antone.

Tento krátky príspevok, v ktorom chcem aspoň stručne (podrobnejšia štúdia je zatiaľ len rozpracovaná) priblížiť Ferdinanda Coburga ako ornitológa, som sa rozhodol napísať tiež preto, že slovenská ornitologická obec o ňom vie pomerne málo a jeho heslo chýba napríklad aj v Slovníku slovenských zoológov a zoológov

*Venované 150. výročiu narodenia Ferdinanda Coburga.

so vzťahmi k územia Slovenska (Okáli et al. 1996) (pričom ho uvádza napríklad druhé vydanie publikácie Kto je kto v ochrane prírody Slovenska, Stockmann 2010).

Biografia Ferdinanda Coburga

Narodil sa 26. februára 1861 vo Viedni ako posledné dieťa princa Augusta Ľudovíta Viktora Coburga (*1818 – †1861) a francúzskej kráľovskej dcéry Klementíny, princeznej Orleánskej (*1817 – †1907). Detstvo striedavo trávil v Paríži a vo Viedni. Ako aristokrat dostal okrem civilného tiež vojenské vzdelanie vo Viedni. Po skončení štúdií pôsobil ako poručík 11. c. k. jazdeckého pluku a neskôr bol zároveň aj nadporučikom maďarského honvédskeho vojska. V roku 1887, vo veku 26 rokov nastúpil na bulharský trón, keď pred ním, po vzniku bulharského štátu na tomto poste neuspel knieža Alexander I. von Battenberg (*1857 – †1893), prvý bulharský panovník v histórii novodobého Bulharska. Na svetovú scénu vstúpil ako posledný kráľ starej Európy (Bachman 2004).

Svoje politické snahy orientoval predovšetkým na zahraničnú politiku a podarilo sa mu získať nezávislosť tak od Turecka, ako aj od cárskeho Ruska. Počas jeho vlády krajina urobila tiež značné pokroky v ekonomickej i kultúrnej oblasti. Bulharsko sa vymanilo spod osmanskej nadvlády. Roku 1908 sa stalo nezávislé a Ferdinand sa vyhlásil za cára. V roku 1912 však vypukla prvá a o rok neskôr druhá balkánska vojna, v ktorých Bulharsko utrpelo značné straty. V októbri 1915 sa navyše pridalo na stranu Nemecka, Rakúsko-Uhorska a Turecka, čím cár Ferdinand prehral svoj trón (Hykisch 2007). V dôsledku tohto rozhodnutia musel 3. októbra 1918 abdikovať. Na tróne ho nahradil jeho prvorodený syn Boris III. (*1894 – †1943) a Ferdinand odišiel navždy z Bulharska (Madol 1931).

Po počiatkových exulantických peripetiách sa v medzivojnovom období najskôr zdržiaval v nemeckom Coburgu a po roku 1934 striedavo v Coburgu a na Slovensku vo Svätom Antone i na Prednej Hore a venoval sa svojim záľubám. Bol nielen spisovateľom a filatelistom, milovníkom

klasickej hudby, obdivovateľ Richarda Wagnera, uznávaným botanikom a entomológom, ale tiež ornitológom, cestovateľom, maliarom i vášnivým poľovníkom. Rakúskouhorský vyslanec v Sofii uviedol v správe po cárovej rezignácii: „*Ako muž v súkromí je kráľ Ferdinand mužom s úplne mimoriadnymi vlohami. Je učencom v nespočetných oblastiach, človekom s očarujúcou láskavosťou, keď sa mu zdá byť niečo hodné námahy, strašný manžel, ale milujúci otec, ktorý vedie výchovu svojich detí s nezvyčajnou šikovnosťou*“ (Holec 2001a, Kuchtová 2006, Hlodák 2009). V jeseni 1944 odišiel cez Rakúsko do Nemecka, kde v zámočku Burglass v meste Coburg 10. septembra 1948 vo veku 87 rokov zomrel. Pochovaný je v rodinnej hrobke v Coburgu pri svojich rodičoch, hoci jeho želaním bolo odpočívať v slovenskej zemi pod Kráľovou hoľou, čo len potvrdzuje Ferdinandov vzťah k Slovensku a jeho prírode.

O podrobnostiach života Ferdinanda Coburga pojednáva niekoľko životopisných prác (napr. Constant 1980, Aronson 1986).

Ornitologické a prírodovedné čriepky

Záujem o prírodu a prírodniny nebol v Coburgovskej rodine ničím neobvyklým, pretože viacerí členovia, napríklad princ Albert (*1819 – †1861), manžel anglickej kráľovnej Viktórie (*1819 – †1901), jeho synovec Ernest II. (*1818 – †1893), či Filip Coburg (*1844 – †1921), Ferdinandov najstarší brat, sa im venovali hlavne ako zberatelia. Na rozdiel od nich bol však Ferdinand Coburg aj výskumnikom (Ďurianová 2006). „*Od útlej mladosti mal nadšenie pre prírodu ale nebol len amatérom a jeho štúdie z botaniky, entomológie a ornitológie sú závažné a vedecké*“ (Anonymus 1948). Vrodený záujem o prírodné vedy u neho rozvinul predovšetkým učiteľ Peter Fleischmann a tak už ako študent mal pomerne široké prírodovedné zameranie, týkajúce sa najmä uvedených troch disciplín. Z nich bola spočiatku hlavným záujmom ornitológia. Medzi ornitológov vstúpil vo veku trinásť rokov, pod vedením korunného princa Rudolfa Habsburského (*1858 – †1889), ktorý bol uznávaným ornitológom (Anonymus 1948). Rodičia

taktiež podporovali jeho záujem o ornitológiu. Otec mu k narodeninám venoval pár austrálskych piniek a vzbudil tak v synovi záujem o chov vtáctva. Tejto oblasti sa mladý Ferdinand venoval pomerne intenzívne. Okrem chovu ich aj odchovával, niektoré druhy krížil a viedol korešpondenciu s ďalšími chovateľmi (Korn 1999, Ďurianová 2006). Už ako osemnásťročný sa stal čestným členom Nemeckej ornitologickej spoločnosti (Die Deutsche Ornithologen Gesellschaft) (Bezzel 1988, Korn 1999). Neskôr sa stal čestným členom ďalších ornitologických spoločností (napr. maďarskej, anglickej a pod.), ktoré aj podporoval. Univerzity v Erlangene a Budapešti mu udelili doktoráty (Pantev & Popov 2008, Ďurianová 2006).

Od mladosti dosť cestoval. V roku 1879 absolvoval prvú študijnú cestu do južnej Ameriky s bratom Ľudovítom Augustom (*1845 – †1907), zaťom brazílskeho cisára Pedra II. (*1825 – †1891), známeho patróna umenia a vedy (Barman 2002). Sprevádzal ich skúsený brnenský cestovateľ, prírodovedec a lekár Dr. Jindřich Blažej Vávra (Wavra) (*1831–†1887). Hoci sa počas trojmesačnej cesty z Rio de Janeiro až do Santiago de Chile najviac venovali botanike, Coburg popri výskumu bromélií študoval aj vtáctvo tropických pralesov. Neskôr uskutočnil niekoľko ciest po Európe.

Nástupom na trón sa, najmä z časových dôvodov, zúžili jeho možnosti pre poznávanie prírody. Ani ako panovník však nevynechal žiadnu príležitosť na svoje botanické, entomologické i ornitologické aktivity v Bulharsku i okolitých balkánskych krajinách (Srbsku, Čiernej hore, Turecku, Grécku, Macedónii a pod.), ktorým sa venoval aj počas svojich ciest za vojakmi.

V roku 1888 zriadil v Sofii prvú zoológickú záhradu na balkánskom polostrove. Spočiatku sa nachádzala v parku bývalého kráľovského paláca a hlavnou atrakciou sa stal sup tmavohnedý (*Aegypius monachus*) chytený v Bulharsku a vystavený v záhrade. Neskôr, keď do zbierky pribudli jelene a bažanty a priestory nepostačovali na zriadenie výbehu pre medveďa, sa záhrada presunula na predmestie Sofie.

O rok neskôr založil Ferdinand Coburg taktiež v Sofii Prírodovedné múzeum, ako



Obr. 1. Portrét Ferdinanda I. Coburga, olejomalba z r. 1917, zo zbierok Múzea vo Sv. Antone (foto: M. Ďurianová).

Fig. 1. Portrait of Ferdinand I. Coburg, oil painting from the year 1917, from the collections of Museum in St. Anton (photo by M. Ďurianová).

prvé na Balkánskom polostrove, do ktorého prispel osobnými zbierkami vtákov, cicavcov a motýľov. Ornitologické zbierky sú najstaršími zbierkami múzea (Boev 2003a). V rokoch 1889–1892 osobne determinoval vtáky a usporiadal ich kolekciu. Viacero exotických druhov (najmä čeľadí Psittacidae, Loriidae, Emberizidae, Estrildidae, Ploceidae, Fringillidae) choval ešte pred svojim príchodom do Bulharska (Russ 1878, Boev 1990). V rokoch 1918–1943 ho nahradil syn, bulharský cár Boris III., ktorý bol tiež expertom na hlasy vtákov (Boev 2003a). Zásluhou Ferdinanda Coburga sa do múzea dostala aj časť zbierky vtákov slávneho anglického ornitológa Stuarta Bakera z Hindustanu a Indočíny (dnes územie severnej Indie, Laosu, Kambodže a Vietnamu). Pôvodná zbierka bola rozdelená na tri nerovnako veľké časti, ktorých majiteľmi sa stali Lord Rotschild, Prírodovedné múzeum v Bombaji (najväčšia časť) a Ferdinand I. (Boev 2003a). Koncom 19. storočia získalo múzeum zásluhou Dr. Paula Leverkühna, ktorý sa stal prvým kurátorom múzea, a cára Ferdinanda Coburga zbierku

vtákov nemeckého zberateľa Emila Wenera (695 vtákov najmä z Nemecka a Rakúska ako aj z niektorých štátov Balkánskeho polostrova) (Boev 2003b).

Po abdikácii sa Ferdinand Coburg utiekal do prírody, v ktorej sa mohol zase naplno venovať svojim koničkom, vrátane trojlístka svojich prírodovedných záľub, botanike, entomológii a ornitológii. „*Excár po celé roky krmil vtákov, chytil motýle. Bývalý štátnik celú svoju energiu obrátil k prírode*“ (Hykisch 2007). „*Nemal nadanie na bezcharakternú politiku, ale pozoruhodné bolo jeho nadanie v oblasti prírodných vied a jazykov. Prejavoval záujem o geografiu, dejiny, literatúru a mnoho ďalších oblastí. Pokoj v duši hľadal v prírode*“ (Hlodák 2009). „*Vedel si vážiť každú rastlinku či živočicha a chápal ich význam v celom komplexe živej prírody. Svojej láske k prírode i snahe po jej poznaní učil aj ľudí vo svojom okolí*“ (Číž 2004).

V uvedených disciplínach dosiahol aj značné úspechy. Bol považovaný za jedného z najlepších znalcov exotického vtáctva, motýľov i orchideí. „*Prezentuje sa na ornitologických kongresoch, rozširuje obrovskú zbierku motýľov*“ (Hykisch 2007).

Veľkým Coburgovým vzorom bol už od mladosti Alfréd Edmund Brehm (*1829 – †1884), s ktorým pravidelne korešpondoval. Ferdinand Coburg túžil podniknúť výpravu do Afriky, po Brehmových stopách. To sa mu podarilo až po abdikácii. V roku 1929 sa vybral na prírodovednú expedíciu do východnej Afriky. Hlavným cieľom bol výskum avifauny východoafrických jazier, popri ktorom sa venoval aj zbieraniu rastlín a motýľov, či štúdiu domorodého obyvateľstva. O dva roky neskôr uskutočnil poľovnícku výpravu do Egypta a Sudánu. V roku 1933 opäť zavítal do východnej Afriky (Neresoff 1940).

Zo všetkých výprav privážal Ferdinand Coburg množstvo materiálu. Pre vtáky nechal v záhrade zámočku Burglass v Coburgu vybudovať takmer sto voliér na ich chov. Hodne poľoval, čo mu umožňovalo aj na výpravách získavať ďalší materiál do zbierok. Časť z nich, vrátane ornitologických preparátov, sa v súčasnosti nachádza v Prírodovednom múzeu v Coburgu (napr. Roselaar 2003).

Pod'akovanie

Úprimné pod'akovanie patrí predovšetkým dobrému človeku M. Čížovi, riaditeľovi Múzea vo Svätom Antone, za jeho aktivity pri dokumentovaní a propagácii osoby a osobnosti Ferdinanda Coburga, za ochotu, všestrannú pomoc, umožnenie štúdia materiálov v Múzeu vo Sv. Antone, poskytnutie literatúry i vytvorenie príjemnej atmosféry, jeho kolegyniam I. Hričovcovej, M. Ďurianovej a kolegovi E. Petrikovičovi za ochotu, nezištnú pomoc a informácie. Z. Boevovi, vedúcemu oddelenia stavovcov Prírodovedného múzea (Националният природонаучен музей) v Sofii ďakujem za ochotné a rýchle poskytnutie cenných informácií a literatúry. Vzácnemu človeku, spisovateľovi, publicistovi a diplomatovi A. Hykischovi veľmi pekne ďakujem za inšpiráciu.

Literatúra

- ANONYMUS 1948: King Ferdinand of Bulgaria. — *Nature* 162: 520–521.
- ARONSON T. 1986: Crowns in conflict: The triumph and the tragedy of European monarchy, 1910–1918. — J. Murray, London.
- BACHMAN H. 2004: Ferdinand Coburg a mesto Coburg. — *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 16: 58–64.
- BARMAN R. J. 2002: Citizen Emperor: Pedro II and the Making of Brazil, 1825–1891. — Stanford University Press, Stanford.
- BEZZEL E. 1988: Die Vorstands- und Ehrenmitglieder der Deutschen Ornithologen-Gesellschaft. — *J. Ornithol.* 129, Suppl. 1: 32–42.
- BOEV Z. 1990: Parrots (Order Psittaciformes) in the collections of the National Museum – Sofia. — *Historia naturalis bulgarica* 2: 3–6.
- BOEV Z. 2003a: The Ornithological Collections of the National Museum of Natural History of the Bulgarian Academy of Sciences: their History and Scientific Value. — *Bonner Zoologische Beiträge* 51(2/3). Spec. Issue: Bird Collection in Europe: 157–163.
- BOEV Z. 2003b: The ornithological collections of Emil Werner in the National Museum of Natural History in Sofia. — *Bonner Zoologische Beiträge* 51(2/3). Spec. Issue: Bird collection in Europe: 105–107.
- CONSTANT S. 1980: Foxy Ferdinand. Tsar of Bulgaria. — Franklin Watts, New York, London, Toronto, Sydney.
- ČÍŽ M. 2004: Projekt „Po stopách Ferdinanda Coburga“. — *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 16: 28–30.
- ĎURIANOVÁ M. 2006: Motýlí princ. — *Zborník Múzea vo*

- Svätom Antone 17: 82–86.
- HLODÁK P. 2009: Šľachtické rody Koháry a Coburg. Murránsky gróf. — Kermať, Kalinovo.
- HOLEC R. 2001a: S cárskou korunou (Ferdinand Coburg). — Pp.: 222–244. In: HOLEC R. (ed.): Zabudnuté osudy. Matice slovenská, Martin.
- HOLEC R. 2001b: Poslední Habsburgovci a Slovensko. — Ikar, Bratislava.
- HYKISCH A. 2007: Spomeň si na cára. — Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin.
- KORN W. 1999: Zar von Bulgarien und die Naturkunde. — Jahrbuch der Coburger Landesstiftung, Coburg 44: 171–186.
- KOŠKA J. 1978: Bulharsko a „jeho“ dvor. — Pp. 171–183. In: CHUDÍK J. & JARUNKOVÁ K. (eds.): Horehronský talizman. Tatran, Bratislava.
- KUCHTOVÁ O. 2006: Cár Ferdinand Coburg – cestovateľ, turista. — Zborník Múzea vo Svätom Antone 17: 273–277.
- MADOL H. R. 1931: Ferdinand von Bulgarien. Der Traum von Byzanz. — Universitas Deutsche Verlags, Berlin.
- MŇAČKO L. 1963: Predná Hora. — Pp. 136–144. In: MŇAČKO L. (ed.): Kde končia prašné cesty. Vydavateľstvo Osveta, Bratislava.
- NERESOFF W. 1940: Mit König Ferdinand von Bulgarien nach Afrika. — Verlag Karl Siegismund, Berlin.
- OKÁLI I., ORSZÁGH I., MATOUŠEK B. & HRABOVEC I. 1996: Slovník slovenských zoológov a zoológov so vzťahmi k územiu Slovenska. — Stimul, Bratislava pre Slovenskú zoológickú spoločnosť pri SAV a Slovenskú entomologickú spoločnosť pri SAV.
- PANTEV A. L. & POPOV A. K. 2008: Die Epoche von König Ferdinand I.; die Rückkehr Bulgariens nach Europa ; 100 Jahre seit der Erklärung der Unabhängigkeit Bulgariens. — Polygrafisches Kombinat „Dimitar Blagoew“, Sofia.
- ROSELAAR C. S. 2003: An inventory of major European bird collections. — Bulletin of British Ornithologists' Club 123A: 253–337.
- RUSS K. 1878: Die Vögel des Prinzen Ferdinand von Sachsen Coburg-Gotha. — Zeitschrift für Vogelliebhaber, „Züchter und Sangler“, Berlin 8(34): 348–350, (35): 360–362, (36): 370–371.
- STOCKMANN V. 2010: Kto je kto v ochrane prírody Slovenska II. — SMOPaJ, Liptovský Mikuláš.

*Došlo: 12. 8. 2011
Prijaté: 4. 11. 2011*